

ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 81'367.335.2=512.145

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/01>**Арнаутова А. Р.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ПРИЧИНИ В СУЧАСНІЙ КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ

Синтаксис складнопідрядного речення в сучасній кримськотатарській мові недостатньо вивчений. Причиною цього стали історичні події (такі як анексія Криму, комунізація, русифікація народів усіх республік, які входили до складу СРСР, депортація, політика СРСР щодо ісламу в 1944–1990-х роках), які залишили свій слід у мові, літературі та культурі народу. Події, які тягнуть за собою шлейф тяжких наслідків у соціально-економічній, політичній, культурно-комунікативній та інших сферах, відіграють важливу роль у становленні будь-якого народу чи етносу. Події 2014 року, наслідки яких наразі ще невідомі, в черговий раз ставлять під загрозу існування не тільки мови, а й самого народу в цілому. Саме внаслідок наведених вище причин граматику кримськотатарської мови вивчена фрагментарно й поверхово. Синтаксис кримськотатарської мови досліджували такі вчені, як А. Іслямов, Е. С. Акмоллаєв, Л. С. Селенділі (Л. С. Оказ). Завдяки цим лінгвістам були сформульовані та обґрунтовані синтаксичні поняття і явища в кримськотатарській мові. В їхніх працях представлено різні класифікації словосполучень, описано всі ознаки простих і складних речень, наведено основні ознаки їх видів, вказано особливості структури і семантики, а також зроблено спроби опису пунктуації простих і складних речень.

Сьогодні, завдяки дослідженням наших учених, ми маємо теоретичну базу, на основі якої можна досліджувати граматику в різних напрямках.

У статті виявлені особливості семантики і структури складнопідрядних речень з підрядними причинами, проаналізовані способи й засоби їх зв'язку, охарактеризовані проблеми пунктуації.

*У результаті нашого дослідження складнопідрядні речення з підрядними причинами було поділено за структурними особливостями і засобами зв'язку на два види: 1) головне речення розташовується перед підрядним і поєднується за допомогою сполучника **чюнки**, що входить до складу підрядної частини, перед якою ставиться кома; 2) підрядна частина розташовується перед головною і приєднується за допомогою сполучника **ичюн** (який може поєднуватися з двома варіантами афіксів).*

Безумовно, наше дослідження не є остаточним і потребує в майбутньому ґрунтовнішого дослідження.

Ключові слова: синтаксис, складне речення, сполучники, структура, пунктуація, семантика.

Постановка проблеми. Проблема складнопідрядних речень привертає увагу багатьох вчених, як у галузі тюркології [1–7], так і українських та російських мовознавців [8–11]. На жаль, на сучасному етапі розвитку кримськотатарського мовознавства синтаксис складнопідрядних речень спеціально не досліджувався. Цим зумовлена актуальність заявленої теми.

У статті ми розглянули семантику та структуру складнопідрядних речень з підрядними причинами.

Предметом нашого дослідження є складнопідрядне речення (далі – СПР) з підрядними причинами.

Постановка завдання. Мета статті – виявити особливості семантики і структури складнопідрядних речень з підрядними причинами, проаналізувати способи й засоби їх зв'язку, охарактеризувати проблему пунктуації.

Для досягнення поставленої мети необхідно вивчити теоретичний матеріал, методом суцільної вибірки зібрати і дослідити практичний матеріал, проаналізувати структуру і семантику зібраних прикладів складнопідрядних речень з підрядними причинами, виявити способи і засоби їх зв'язку, проаналізувати виявлені варіанти пунктуації в реченнях досліджуваного виду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цей різновид речення цікавий своєю семантикою і структурою та привертає увагу багатьох учених-тюркологів [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7], а також лінгвістів у галузі слов'янських мов [8; 9; 10; 11].

Виклад основного матеріалу. У синтаксисі кримськотатарської мови складнопідрядні речення з підрядними причини вперше були описані в роботі А. Іслямова [12]. Доцент А. Іслямов у своїй книзі «Татар тилининь граматикасы» представляє вісім видів складнопідрядних речень: з підрядними часу, причини, умови, протиставні, додаткові, обставини, визначальні й порівняння.

Складнопідрядні речення з підрядними причини А. Іслямов характеризує як речення, в яких підрядна частина пояснює причину, про яку йдеться в головному реченні. У складнопідрядних реченнях з підрядними причини підрядна частина відповідає на питання «*не ичюн?*» / «*чому?*», «*не себентен?*» / «*з якої причини?*». Головна і підрядна частини цього виду речення поєднуються за допомогою сполучника **чюнки**, **ичюн**, слова **себен** і афікса аблатива (вихідного відмінка) **-дан/-ден** [13].

Описуючи структуру і розташування частин речення, дослідник розрізняє два варіанти.

1. Підрядна частина приєднується до головної за допомогою сполучника **чюнки**; головне речення розташовується перед підрядною частиною. Наприклад: *Эм кьалдырып да оламаз эди, чюнки бу топ-ракълар манъа учь тобукълы несилмизден кьалды* (Ю.Б., с. 103).

2. Підрядна частина, приєднана до головної за допомогою афіксів **-дан/-ден** або сполучника **чюнки** чи слова **себен**, розташовується перед головною частиною. Наприклад: *Озю де нек ёргъун олгъанындан, козьлери юмула эди* (Е.А., с. 214).

Е. С. Акмоллаєв, описуючи складнопідрядні речення з підрядними причини, представляє їх як речення, в яких головна частина розташовується перед підрядною, а в складі головної частини вживається сполучник **чюнки**. У підрядній частині вказана причина дії, про яку розповідається в головній частині складнопідрядного речення, та відповідає на запитання «*не ичюн?*» / «*чому?*» чи «*не себентен?*» / «*з якої причини?*» [14, с. 51].

Наприклад: *О бу тёпенинь устюнде отурмакъны севе, чюнки мындан Наилелернинь эвлери корюне, кимерде онынъ озюни де корьмек мумкюн* (Він дуже любить сидіти на цій височині, тому що звідси видно будинок Наїль, а іноді можна побачити і її саму) (Е.А., с. 51); *Акьикъат исе сизлер тарафта, чюнки сиз озь топрагъынъызны,*

озь ватанынъызны кьорчалайсынъыз (Правда ж на вашому боці, тому що ви захищаєте свою Батьківщину, свою землю) (Э.А., с. 103).

З огляду на те, що у праці А. Іслямова цей вид речення був представлений та описаний більш детально, на основі його формулювань зробимо спробу виявити і дослідити складнопідрядні речення з підрядними причини в сучасній кримськотатарській мові на матеріалі творів Ю. Болата «Алім» (далі – Ю.Б.), Е. Аміта «Ішанч» (Е.А.), С. Еміна «Іраде дерьяси» (С.Е.), Ш. Алядіна «Егер севсенъ» (Ш.А.).

Беручи до уваги практичний і теоретичний матеріал, складнопідрядні речення причини за структурою можна поділити на два типи.

1) СПР, в яких головна частина розташовується перед підрядною а підрядна частина приєднується до головної за допомогою сполучника **чюнки**, а також поєднання афікса умовного способу **-са/-се** і сполучника **ки**;

2) СПР, в яких головна частина розташовується після підрядної придаткової, а поєднуються вони і зв'язуються між собою за допомогою сполучника **ичюн**, слова **себен** і афікса аблатива (вихідного відмінка) **-дан/-ден** [15].

Досліджуючи СПР причини зі сполучником **чюнки**, ми звернули увагу на стійкість такої структури – головне речення завжди розташовується перед підрядним, а сполучник **чюнки** дійсно завжди знаходиться в складі підрядної частини, при цьому компоненти складного речення можуть розділятися як комами, так і крапкою.

Наприклад: *Шимди, дженк кетейткъан вакъытта исе, эр кес бар кьуветинен чальыша. Чюнки, бунынъле гъалебеге озь иссесини кьоша* (Зараз, під час війни, всі працюють у повну силу. Тому що таким чином роблять внесок до наближення перемоги) (Е.А., с. 89); *О бу тёпенинь устюнде отурмакъны севе, чюнки мындан Наилелернинь эвлери корюне, ки-мерде онынъ озюни де корьмек мумкюн* (Він дуже любить сидіти на цій височині, тому що звідси видно будинок Наїль, а іноді можна побачити і її саму) (Е.А., с. 51); *Лякин шай да олса, койлюлерден ич бири сыгъынмагъа джылы ер арап, достэшлерининь эвлерине бармагъа джесарет этмедилер. Чюнки мында, ешилъ чардакълы бу эвде, оларнынъ талилери чезиледжек эди* (Однак якщо навіть і так, ніхто із селян, що шукають тепле і спокійне місце, не наважився йти в будинок прихильних до них людей. Тому що тут, у будинках із зеленими горищами, їхня доля могла вирішитися) (Ю.Б., с. 133); *Эм кьалдырып да оламаз эди, чюнки бу*

топракълар манъа учъ тобукълъы несилимизден къалды (І не могли б залишити, тому що ця земля дісталася мені від трьох поколінь) (Ю.Б., с. 103).

Наведені вище речення написано двома різними авторами. Кожен з них розділяє головну і підрядну частину як за допомогою коми, так і крапки, яка ставиться перед сполучником *чюнки*. Вживання крапки, ймовірно, обґрунтовано логічним наголосом: крапка передбачає довгу паузу, яка приверне увагу читача на причину, висловлену в підрядному реченні.

Як відомо, крапка – пунктуаційний знак, що ставиться в кінці речення, яке має смислову та інтонаційну завершеність. У реченні «*Лякин шай да олса, койлюлерден ич бири сыгъынмагъа джыллы ер арап, дост-эшлерининъ эвлерине бармагъа джесарет этмедилер. Чюнки мында, ешилъ чардакълы бу эвде, оларнынъ талишлери чезиледжек эди*» між головною і підрядною частинами поставлена крапка. Безумовно, головна частина, виражена окремим реченням, може завершитися крапкою, проте наступне речення пояснює причини дії, викладені в попередньому реченні, і тільки тут завершується думка речення.

На основі сказаного вище можна зробити висновок, що як з позиції граматики, так й інтонаційно логічним є вживання у таких реченнях **коми**. Кома – пунктуаційний знак, який розділяє синтаксичні групи в межах одного синтаксичного цілого (або складного речення).

Наприклад: *Лякин шай да олса, койлюлерден ич бири сыгъынмагъа джыллы ер арап, дост-эшлерининъ эвлерине бармагъа джесарет этмедилер, чюнки мында, ешилъ чардакълы бу эвде, оларнынъ талишлери чезиледжек эди.*

Схема 1

Складнопідрядні речення причини зі сполучником *ки*: *Къады лафкъа эшдеш адамнен расткелишкенине къуванса керек ки, башибузанен былангъан козьлерини Ресульге тикип, енгильден сырытып алды* (Судячи з усього, суддя зрадив співрозмовнику, оскільки, звівши очі на Ресуля, злегка оскалився) (Ю.Б., с. 12).

Розглядаючи СПР з підрядними причини, звернемо увагу на наведені приклади речень з позиції семантичного потенціалу і виокремимо такі додаткові (підрядні):

а) висновку:

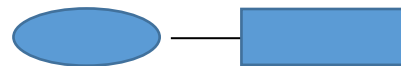

Схема 2

Файтон Акъ-джами янындаки таш диварлы эв алдында келип токътаса да, Сеит-Муртаза эфендининъ тющюнджеси узюльмеди, беклеп турган арабаджы бу ихтиярны юкълай беллесе керек ки, онъа догъру эгилерек:

– *Сеит-Муртаза эфенди, кельдик, турунъыз! – деди*

(Хоч Файтон і зупинився біля будинку з кам'яним парканом, думки Сеїт-Муртаза ефенді не припинялися, візник, який чекав, можливо, подумав, що цей старець заснув, тому що, нахилившись до нього, сказав:

– Сеїт-Муртаза ефенді, приїхали, вставайте!) (Ю.Б., с. 59).

б) припущення:

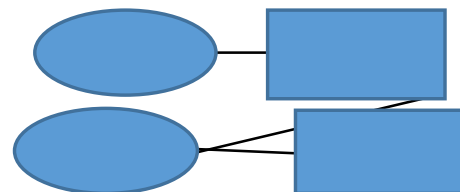

Схема 3

Наведені підрядні речення відповідають на питання **не ичюн?** Тому вживання сполучника **чюнки** не змінює смисл речення. У таких реченнях замість сполучника **чюнки** до присудка головного речення додається афікс **-са/-се** + **керек** («потрібно») + сполучник **ки**. Таким чином, підрядне речення, пояснюючи причину дії, відповідає на питання «**не ичюн?**» і приєднується до головного за допомогою сполучника **ки**.

Складнопідрядні речення з підрядними причини другого типу мають кілька варіантів засобів зв'язку:

1. СПР з підрядними причини, в яких головна і підрядна частини поєднуються за допомогою сполучника **ичюн**.

Для дослідження такого типу речення ми зібрали СПР, які містять цей сполучник. Речення «*Николай, уйкен нижник олгъаны ичюн бизден къыркъ кумюш зияде ала*» (Ш.А., с. 157) можна перекласти як «**Пан Микола, оскільки є старшим нижником, отримував на сорок рублів більше, ніж ми**». У цьому реченні подається

причина викладеної дійсності. Крім таких речень, нашій увазі представилися й речення з іншою семантикою. Наприклад: *Онынъ къаргъышындан къуртулмакъ ичюн кеченлерде чѣльге чыкътым, бир кисе алтыннен гуняхымны сатып алмакъ истедим* (Для того **щоб** позбутися від їхніх прокльонів, недавно пішов у степ, хотів викупити свої гріхи за кисет (гаманець) золота) (Ю.Б., с. 19). У цьому реченні викладається **мета** здійснення дії. Таким чином, речення є СПР з підрядними мети, оскільки підрядна частина відповідає на питання «**не ичюн?**» / «**чому?**», «**не макъсадынен?**» / «**з якою метою?**», поставлене від головної частини складнопідрядного речення.

У представлених двох реченнях ми бачимо один і той самий сполучник **ичюнки**, що вживається у складі підрядного речення обох видів, однак необхідно звернути увагу на афікс дієслова, розташованого перед сполучником, який є одним із факторів, що впливає на семантику. У реченнях з підрядними причини дієслово, розташоване перед сполучником **ичюнки**, закінчується афіксом **-гъан/-къан** + (афікс III особи) **-ы; -ген/кен** + **и** - ... къал + **гъан** + **ы ичюн**; **анъла** + **гъан** + **ы ичюн**; **корь** + **ген** + **и ичюн**. У реченнях з підрядними мети дієслово, розташоване перед сполучником **ичюнки**, вживається в інфінітиві **къал** + **макъ ичюн**; **анъла** + **макъ ичюн**; **корь** + **мек ичюн**. Таким чином, у СПР з підрядними причини сполучник **ичюн** за семантикою рівнозначний слову **себен/себебинден**, у СПР з підрядними мети сполучник **ичюн** рівнозначний **макъсадынен**.

Наприклад: *Ёкъ, къоркъкъанындан дегиль, субетлери апансыздан болюнгени ичюн къозгъалгъан эди* (Ні, не через страх, а через те, що бесіда несподівано перервалася, він був сильно роздратований) (Ю.Б., с. 852).

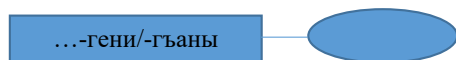

Схема 4

У наведеному реченні підрядна частина вказує на причину **стану, описаного** в головному реченні. Наприклад: *...ал ве звалыны сорамагъа, келип кетмегени ичюн опъкелемеге башлады* (...через те, що ніхто не питав про нього, почав обурюватися) (Ю.Б., с. 24); *Шимдилик ялынъыз, мынавы сарыкъны ташымагъа акъкъым олгъаны ичюн токъунмайлар* – На цьому етапі, тільки через те, що ношу цю пов'язку, мене не чіпають / на цьому етапі мене не чіпають тільки тому, що маю право носити цю блакитну пов'язку) (Ю.Б., с. 448).

Схема 5

У представленому реченні спостерігаємо **опис причини (здійснення / не здійснення) дії**.

Юкъусызлыкъ оны чокъ ёргъан олса да, меджлиске барып муфтиликке сайланмай къалгъаны ичюн, ич де мугъаймагъаныны, аксине, кене де ишанчнен яшагъаныны, сонъ-сонъунда оларнынъ эписи онъа табий оладжакъларыны косътермек истеди (Незважаючи на те, що він був стомлений безсонням, через те, що не був обраним на місце муфтія, зовсім не засмучуючись, навпаки, все ще живучи з надією, хотів показати, що зрештою вони всі будуть підпорядковані йому) (Ю.Б., с. 166).

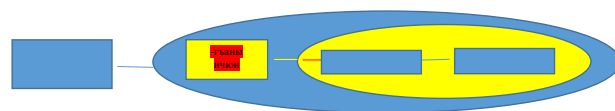

Схема 6

Викладається **причина подальшої дії і ставлення до реальної дійсності**, описаної в головному реченні.

Підрядна частина вищенаведених речень може мати семантику опису причини (здійснення / не здійснення) дії, вказує на причину дій або явищ, а також на причину подальшої дії і/або ставлення до реальної дійсності, про які йдеться в головному реченні.

На основі нашого аналізу СПР з підрядними причини, пов'язаних за допомогою **-гъаны/-гени** + **ичюн**, можна зробити висновок, що пунктуаційні оформлення підрядної (додаткової) частини є нестійкими.

2. СПР з підрядними причини, головна і підрядна частини якого поєднуються за допомогою афіксів дієслова **кен/ген** + **и**; **къан/гъан** + **ы** + афікс аблатива (висхідного відмінка) **дан/ден**, приєднуються за допомогою **н**.

Наприклад: *Штаны къыскъа ол+гъан+ы+(н)+дан, аякъларыны тикенлер, къыджыткъан тырнады* (Через те, що він мав короткі штани, його ноги були подряпані колочками і кропивою) (Е.А., с. 35); *Озю де пек ёргъун олгъанындан, козьлери юмула эди* (Від сильної втоми очі його закривалися) (Е.А., с. 214); *Иш пек яшырынты япылгъанындан, эр шей маниасыз акъып кетмекте олып, Сеит-Муртаза эфенди ич бир тюрлю къоркъу сезмей эди* (Оскільки справа була таєм-

ною, все проходило безперешкодно, Сейт-Муртаза ефенді не відчув ніякого страху) (Ю.Б., с. 59); *Кейф-эфкярымыз гъает тюшкюн олгъанындан, лакъырдымыз багъланма-ды* (Через сумний настрій розмова не відбулася) (Ю.Б., с. 348); *О, къувангъанындан, Алиенинъ омузына пат этип урды* (Він з радощів ляснув по плечу Аліє) (Е.А., с. 241); *Заваллы Ресуль эфенди къувангъанындан не япаджагъыны, неден башлайджагъыны бильмеден, чекишип турмакъта эди* (Бідний Ресуль ефенді з радощів, не знаючи, що йому робити, з чого почати, дуже переживав) (Ю.Б., с. 88). У СПР з підрядними причини, поєднаних за допомогою наведених вище засобів зв'язку, спостерігається стандартна структура, коли підрядна частина передує головній і відокремлюється від неї комою.

Схема 7

3. СПР з підрядними причини, головна і підрядна частини якого поєднуються за допомогою слова *себен*, афіксів, займенників.

– СПР з підрядними причини, компоненти якого поєднуються за допомогою *-гъанындан/-денинден* і слова *себен*, що виконує функцію сполучника.

Наприклад: *Къарт ве къартий даима хаста олгъанларыннан себен, эвден тышкъа чыкъмайлар* (У зв'язку з тим, що старий зі старою постійно хворіли, вони не виходили з дому на вулицю) (Е.А., с. 145); *Эки вахтаны арды-сыра тургъанымдан себен, сонъ дередже ёргъун эдим* (У зв'язку з тим, що я відстояв дві вахти поспіль, я був сильно втомлений / Я був сильно втомлений, тому що відстояв дві вахти поспіль) (Ш.А., с. 258).

Схема 8

Підрядна частина СПР закінчується словом *себен*, поєднуючись із попереднім словом афіксом вихідного відмінка, та відокремлюється комою, що забезпечує логічний наголос за рахунок витримання паузи, яка концентрує увагу читача на семантичному змісті головного речення.

– СПР з підрядними причини, компоненти якого поєднуються за допомогою афіксів *-гъаны/-*

гени і слова *себен + и + (н)ден*, що виконує функцію сполучника.

Наприклад: *Машина зияде гурульдегени себебинден, Алмазовнынъ къулагъынынъ ичине къычырып лакъырды этти* (У зв'язку з тим, що машина сильно гуділа, він розмовляв голосно, кричучи прямо у вухо Алмазова) (Ш.А., с. 365); *Машина ве баикъа механизмлернинъ етишмегени себебинден, кетменджилер эм къаза ве эм де аркъаларында топракъ ташыйлар* (Через нестачу машин та інших механізмів працівники з кетменем (велика і важка сапка) і копали, і носили на спині землю) (Е.С., с. 60); *Онынъ ичюн де бир чокъ масаллар уйкенлерге къарарлаштырылгъаны себебинден мында кирмеди* (У зв'язку з тим, що навігадував старшим багато казок, сюди і не зайшов) (А.В., с. 6).

Підрядна частина, розташовуючись перед головною, приєднується за допомогою слова *себен*, що виконує функцію сполучника, + афікси минулого часу і афікс присвійності 3-ї особи *-ы/-и*, яка розташована у складі підрядної частини (+ *ден*) і відокремлюється комою: *себен + и + (н) + ден* (Основа слова *себен*, але за додавання афіксу присвійності, який починається з голосної, відбувається чергування приголосної *п* на *б*: *себѐб + и + (н) + ден*).

Наприклад: *Джеведединъ первасызлыгъы себебинден, аммонал ве електрик донамасы складлары гъайып олдылар*. (Через безтурботність Джеведета пропав цілий склад з електрообладнанням) (Ш.А., с. 136); *Ер патлатыджыларнынъ месулиетсизлиги себебинден, кимерде бир къач смена чалышалмай тура* (Через безвідповідальність підривників іноді не працює протягом декількох змін підряд) (Ш.А., с. 246).

Схема 9

Іноді підрядна частина може розташовуватися всередині головного речення.

Наприклад: *дерс башланмаздан эвель Джураев аякъкъа турып, шимдилик печка якъ- макъ ичюн комюр ёкълыгъы себебинден, сыныфта фу- файканен отурмакъ мумкюн, лякин къалпакъларны чыкъарув меджбурий экенлигини ве дерс вакъытында тютюн ичмек ясакъ этильгенини бильдирди* (До початку уроку Джураєв, піднявшись на ноги через те, що вугілля для розпалювання печі не було,

оголосив, що в класі можна сидіти у фуфайці, проте зобов'язані знімати шапки і забороняється палити під час уроку) (Е.С., с. 80).

Схема 10

– СПР з підрядними причини, головна і підрядна частини якого поєднуються за допомогою вказівного займенника *о, бу, шу* і слова *себен + тен*, що виконує функцію сполучника.

Наприклад: *Къыз манъа бакъа берди, о себеб-тен мен де олдыкъча узакъ месафе алмагъа тырыштым* (Дівчина продовжувала дивитися на мене, тому я спробував якомога більше віддалитися) (Ш.А., с. 27).

Схема 11

Деривацион каналнынъ башы ойле бир ерде ки, анда чешит вакъиаларны беклемек мумкюн, о себебтен, сель ичюн махсус бетонлы канал ясамакъ керек (Початок дериваційного каналу знаходиться в такому місці, що там можна очікувати чого завгодно, тому необхідно побудувати спеціальний канал для бурхливих паводків) (Ш.А., с. 177).

Наведене речення подається у вигляді такої схеми:

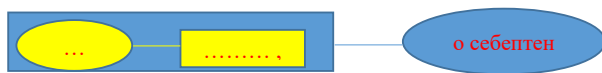

Схема 12

Проект тешкиляты завод къуруджылыгъыны бу ерге аит проектнен темин этмеген, бу себеб-тен, оны эски типтеки проектнен къургъанлар. (Проектна компанія не затвердила будівництво заводу в цьому місці відповідним проектом, тому його побудували за старим типовим проектом) (Е.С., с. 301); *Лякин озю киби тили де нек чевик олгъанындан, баишкъа ялтакълар киби Ибраим байнынъ козюне кирип оламады, шу себебтен толайы къалафалыкъ муддети узатылды.* (Однак його мова була спритною так само, як і він сам,

як інші підлабузники, він не зміг завоювати прихильність Ібраїм бая, тому терміни його перебування в підмайстерні збільшилися) (Ю.Б., с. 199).

Крім наведених прикладів поєднань, що виконують функцію сполучника, можуть зустрічатися варіанти з додаванням сурядного сполучника *ве*. Такий засіб забезпечує насиченість інтонаційним забарвленням і дає змогу посилити логічний наголос для привернення особливої уваги читача. Наприклад: *Лякин, назарий бильгим аз, ве бу себеб-тен имтианда йыкъыла билем* (Однак у мене мало теоретичних знань, тому я можу завалити іспит).

У СПР з підрядними причини, в яких використовується слово *себен* з афіксом аблатива *-тен* разом із вказівними займенниками *бу, шу, о*, підрядна частина розташовується перед головною, проте поєднання виконує функцію сполучника і розташовується в складі головного речення. У підрядній частині речення описується реальна дійсність, яка є причиною дії або явища, описаного в головній частині.

Отже, на основі нашого дослідження складно-підрядні речення з підрядними причини можна поділити за структурними особливостями і засобами зв'язку на два види: 1) головне речення розташовується перед підрядним і поєднується за допомогою сполучника *чюнки*, що входить до складу підрядної частини, перед якою ставиться кома; 2) підрядна частина розташовується перед головною і приєднується за допомогою сполучника *ичюн* (який може поєднуватися з двома варіантами афіксів), афіксів *гъанындан/-генинден*, які приєднуються як до дієслова, так і до прикметника, за допомогою слова *себен*, що виконує функцію сполучника і має два варіанти комбінації афіксів (*-гъаны/-гени себеб + инден; -генинден/-гъанындан себеб*), а також за допомогою *себен + тен* із вказівними займенниками (*бу, шу, о*), які відрізняються тим, що розташовуються після коми у складі головного речення.

Висновки і пропозиції. Безумовно, наше дослідження не є остаточним і потребує в майбутньому ґрунтовнішого дослідження. Однак досягнуті результати стануть у нагоді на практичних та семінарських заняттях, а також можуть використовуватися як матеріал для навчальних посібників вищих навчальних закладів і шкільних підручників.

Висновки і факти, представлені в дослідницькій роботі, можна застосовувати в загальних курсах із сучасної кримськотатарської мови, лінгвістичного аналізу тексту, в спеціальних курсах із синтаксису сучасної кримськотатарської мови, а також під час викладання кримськотатарської мови в середній школі.

Список літератури:

1. Оказ Л. С. Сложное предложение. материалы спецкурса по синтаксису крымскотатарского языка. Симферополь : ТНУ, 2002. 115 с. ISBN 966-5722-96-4
2. Мусаев К. М. К истории союзов в тюркских языках. *Советская тюркология*. 1980. № 6. С. 8.
3. Гаджиева Н. З. Основные пути развития синтаксической структуры тюркских языков. Москва : Наука, 1973. 336 с.
4. Грунина Э. А. Некоторые вопросы синтаксиса сложноподчиненного предложения в современном литературном узбекском языке. *Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков*. Москва : Наука, 1961. Т. III: Синтаксис. С. 157.
5. Ислямов А. Татар тильнинь грамматикасы. Къысым синтаксис. Симферополь : Кърым АССР девлет нешрияты, 1940. 120 с.
6. Акъмолаев Э. С. Къырымтатар тильнинь амелияты. Ташкент : Укъитувчи, 1989. 161 с. ISBN 5-645-00686-0
7. Оказ Л. С. Сложное предложение. Материалы спецкурса по синтаксису крымскотатарского языка. Симферополь : ТНУ, 2002. 115 с. ISBN 966-5722-96-4
8. Бабайцева В. В., Максимов Л. Ю. Современный русский язык : в 3 частях. Москва : Просвещение, 1981. Ч. III: Синтаксис. Пунктуация. 271 с.
9. Современный русский язык / В. А. Белошапкова и др. ; под. ред. В. А. Белошапковой. Москва : Высшая школа, 1981. 560 с.
10. Воробьева Г. Ф., Панюцева М. С., Толстой И. В. Современный русский язык. Синтаксис : учеб. пособие. Москва : Русский язык, 1975. 192 с.
11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : Вид. центр «Академія», 1999. С. 233–237.
12. Ислямов А. Татар тильнинь грамматикасы. Къысым синтаксис. Симферополь : Кърым АССР девлет нешрияты, 1940. С. 86.
13. Ислямов А. Татар тильнинь грамматикасы. Къысым синтаксис. Симферополь : Кърым АССР девлет нешрияты, 1940. С. 86.
14. Акъмолаев Э. С. Къырымтатар тильнинь амелияты. Ташкент : Укъитувчи, 1989. С. 100.
15. Акъмолаев Э. С. Къырымтатар тильнинь амелияты. Ташкент : Укъитувчи, 1989. С. 101.

Список скорочень:

- Ю.Б. – Болат Ю. Алим : роман. Т. : Эдебият ве санъат нешрияты, 1980. 424 с.
 Е.А. – Амит Э. Ишанч : роман. Т. : Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат нешрияты, 1986. 358 с.
 Е.С. – Эмин С. Ираде дерьясы : роман. Т. : Гафургулам эдебият ве санат нешрияты, 1971. 373 с.
 А.Ш. – Алядин Ш. Эгер севсенъ : роман. Т. : Девлет нешрияты, 1962. 446 с.
 А.В. – Велиулаева А., Велиев А. Акъыллы кирпинен айнеджи тильки джыйынтыкъ. Т. : ЧОЛПАН, 1990. 237 с.

Arnautova A. R. COMPLEX SENTENCE OF CAUSE IN MODERN CRIMEATATARIAN LANGUAGE

The syntax of complex sentence in modern Crimeatatarian language is not well understood. This was due to historical events (such as annexation of Crimea, communization, Russification of the peoples of all republics that were part of the USSR, deportation, USSR policy on Islam in 1944–1990), which left their mark in the language, literature and culture of the people. Events that lead to grave consequences in socio-economic, political, cultural, communication and other fields play an important role in the formation of any nation or ethnic group. The events of 2014, the consequences of which are still unknown, are once again jeopardizing the existence of not only the language but the people as a whole. It is for the above reasons that the grammar of the Crimeatatarian language has been studied fragmentarily and superficially. Syntax of the Crimeatatarian language has been studied by such scholars as A. Islamov, E. S. Akmollaev, L. S. Selendili (L. S. Okaz). Thanks to these linguists, syntactic concepts and phenomena in the Crimeatatarian language were formulated and substantiated. In their works different classifications of phrases are presented, all signs of simple and complex sentences are described, basic features of their types are given, features of structures and semantics are specified, and attempts of punctuation of simple and complex sentences are made.

Today, thanks to the research of our scientists, we have a theoretical basis on which to study grammar in different directions.

The article reveals the peculiarities of the semantics and structure of complex sentences with contractual causes, the ways and means of their connection are analyzed, the punctuation problems are characterized.

As a result of our study complex contract sentences with contractual causes were divided by structural features and communication means into two types: 1) the main sentence is located in front of the contractor and is connected by “çünkü” conjunction, which is part of the contractor part, before which the comma is placed; 2) the contracting part is located in front of the main part and is joined by “içün” conjunction (which can be combined with two affix variants). Of course, our research is not conclusive and needs more thorough research in the future.

Key words: syntax, compound sentence, unions, structure, punctuation, semantics.